

بسم الله الرحمن الرحيم

6703

۵۹۹

۱

۲۱۵

نور

روش‌ها و شیوه‌های تدبیر در قرآن کریم

حسین مرادی زنجانی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی - پژوهشکده قرآن و عترت

تابستان ۱۳۹۸

درسنامه دانشگاه
علوم قرآن و حدیث

Hossein, Moradi Zanjani

مرادی زنجانی، حسین، ۱۳۵۱-

روش‌ها و شیوه‌های تدبیر در قرآن کریم / حسین مرادی زنجانی؛ [برای] وزارت علوم تحقیقات و فناوری مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۸.
یازده، ۲۰۳ص: جدول - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۵۰۱: قرآن پژوهی؛ ۶۶)

ISBN: 978-600-298-278-0

بها: ۲۲۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه. ص. [۱۹۹] ۲۰۳: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. قرآن -- بررسی و شناخت. ۲. Qur'an - Surveys. الف. ایران. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور. ب. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ج. عنوان.

۲۹۷/۱۵۹

BP۶۴۵/۴

۵۷۸۷۶۴۹

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

روش‌ها و شیوه‌های تدبیر در قرآن کریم

مؤلف: حسین مرادی زنجانی

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسگری

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۸

تعداد: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۲۰۰۰ تومان

این اثر با حمایت مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور تدوین شده و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن مرکز

علوم قرآن و حدیث، رشته دیرپای دانشگاهی است که عزت انتساب آن به قرآن کریم و حدیث شریف موجب شده تا جامعه، انتظارات علمی، ارزشی و حتی عاطفی ویژه‌ای از آن داشته باشد. از این رو «مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور» با هدف تحول و تعالی نظام تولید علم و تربیت نیروی انسانی قرآنی متناسب با نیاز کنونی جامعه اسلامی، بازنگری و تجمیع برنامه‌های درسی دوره کارشناسی رشته علوم قرآن و حدیث را در دستور کار قرار داد.

انجام این مأموریت با مشارکت صاحب‌نظران علوم قرآن و حدیث و زمینه‌های مرتبط، پنج سال به طول انجامید که حاصل آن، برنامه درسی مشتمل بر ۱۰۰ واحد مشترک و شش مجموعه اختیاری ۳۵ واحدی با عناوین «مطالعات قرآن»، «مطالعات حدیث»، «تربیت دبیر آموزش قرآن و حدیث»، «تربیت مربی آموزش قرآن و حدیث»، «هنرهای قرآنی (قرائت و کتابت)» و «فرهنگ و رسانه» است.

نقشه راه این تحول ضروری می‌نمود که درسنامه‌های رشته نیز، طراحی و تدوین شود. این کار با شناسایی و جلب مشارکت استادان بسیاری از گروه‌های آموزشی کشور و با مدیریت «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «دانشگاه قرآن و حدیث» انجام شد.

این اقدامات، نخستین گام در ارتقای محتوا و انسجام درونی این رشته بود که بی‌گمان از نقص و نارسایی مبرا نیست. امید می‌رود این برنامه و درسنامه‌های آن مورد عنایت استادان و دانشجویان گرامی قرار گیرد و با نظرات مشفقانه و انتقال تجربیات اجرای آن، این مرکز را در بازنگری مجدد برنامه کارشناسی و بازطراحی مقاطع تحصیلات تکمیلی همراهی کنند.

مرکز هماهنگی و توسعه
پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره» بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۴۵۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان کتاب درسی در زمینه مطالعات قرآنی برای دانشجویان رشته علوم قرآن و حدیث و تفسیر در مقطع کارشناسی فراهم شده است؛ البته دیگر علاقه‌مندان به این زمینه تحقیقی نیز می‌توانند از آن بهره‌مند شوند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می‌داند از تلاش‌های نویسنده محترم اثر، حسین مرادی زنجانی سپاسگزاری کند.

همچنین از نقش حمایتی مرکز هماهنگی و توسعه پژوهش و آموزش عالی قرآنی کشور و تلاش‌های اعضای محترم کارویژه مدیریت تدوین درسنامه‌های قرآنی و همه عزیزانی که در آماده‌سازی و انتشار این اثر نقش داشته‌اند؛ سپاسگزاری می‌شود.

فهرست مطالب

۱	سخنی با استادان
۳	سخنی با دانشجویان
۵	پیشگفتار

بخش اول: کلیات و مباحث نظری

فصل اول: مفهوم‌شناسی تدبیر در قرآن کریم

۱۱	اهداف آموزشی و رفتاری
۱۲	۱. تدبیر در لغت
۱۵	۲. تدبیر در اصطلاح
۱۸	۳. حوزه معنایی تدبیر، در کلام معصومان (علیهم‌السلام)
۲۱	۴. تفاوت تفسیر قرآن با تدبیر در قرآن
۲۶	۵. تفاوت تدبیر با تفسیر به رأی
۲۹	هم‌افزایی و گفتمان‌سازی

فصل دوم: جایگاه و ضرورت تدبیر از نگاه قرآن

۳۱	اهداف آموزشی و رفتاری
۳۱	مقدمه
۳۲	۱. کاربرد واژه تدبیر در قرآن
۳۲	۲. فراخوان تدبیر در قرآن
۳۳	۳. جایگاه حرف «فاء» در کلمات «أفلا...» و «أفلم...»
۳۳	۴. تدبیر در قرآن، به‌عنوان یک اصل
۳۴	۵. تدبیر در قرآن، تنها راه تصدیق الهی بودن قرآن
۳۵	۶. تدبیر در قرآن و آزادی قلب از قفل‌ها

۳۶		۷. تدبّر در قرآن، هدف از نزول قرآن
۳۷		۸. تدبّر نکردن در قرآن، رویکرد کفران آمیز به قرآن
۳۸		۹. تدبّر در قرآن و مبارک بودن کتاب
۳۸		۱۰. تدبّر در قرآن زمینه ساز تذکّر
۳۹		۱۱. تدبّر در قرآن، دعوت فراگیر الهی
۴۰		هم افزایی و گفتمان سازی

فصل سوم: جایگاه و ضرورت تدبّر در بیان احادیث

۴۳		اهداف نظری و رفتاری
۴۴		مقدمه
۴۴		۱. تدبّر در قرآن و عبرت گرفتن
۴۵		۲. تدبّر در قرآن و فهم قرآن
۴۵		۳. تدبّر در قرآن، کلید برون رفت از شک و تردید
۴۶		۴. تدبّر در قرآن و قرائت ترتیل
۴۷		۵. تدبّر در قرآن و حق تلاوت قرآن
۴۹		۶. تدبّر در قرآن و بهره مندی از آن
۵۲		۷. تدبّر در قرآن و استنباط آیات
۵۴		۸. تدبّر در قرآن کلید دستیابی به همه معارف
۵۷		۹. قرائت با تدبّر و قرائت هدر
۵۸		هم افزایی و گفتمان سازی

فصل چهارم: مظاهر و مصداق های تدبّر در قرآن در تعالیم معصومان علیهم السلام

۶۱		اهداف آموزشی و رفتاری
۶۲		مقدمه
۶۲		۱. نکته پردازی از تقدیم و تأخیر کلمات
۶۶		۳. نکته سنجی در ساختار زبانی کلمات
۶۷		۴. کشف حقایق وسیع در کلمات محدود و معدود آیات
۶۹		۵. ارجاع آیات به یکدیگر
۷۰		۶. مخاطبه با کلام الله
۷۶		۷. تدبّر در قرآن در قالب دعا
۷۷		۸. مظاهر و مصداق های دیگر
۷۸		هم افزایی و گفتمان سازی

فصل پنجم: جایگاه و ضرورت تدبّر از منظر امام خمینی و امام خامنه ای

۸۵		اهداف آموزشی و رفتاری
----	-------	-----------------------

۸۶		مقدمه
۸۶		۱. تفاوت تفسیر و تدبیر از نگاه امام خمینی رحمته الله علیه
۹۰		۲. اشکال و پاسخ
۹۳		۳. نظر تعلیم و تعلم داشتن نسبت به قرآن
۹۶		هم افزایی و گفتمان سازی
۹۹		تدبیر در قرآن از نگاه مقام معظم رهبری امام خامنه ای دامت باریکاته

بخش دوم: روش ها و شیوه های تدبیر در قرآن کریم

فصل اول: رویکردهای معاصر به تدبیر در قرآن

۱۰۹		اهداف آموزشی و رفتاری
۱۰۹		مقدمه
۱۱۰		۱. آیت الله علی صفایی حائری
۱۱۴		۲. تفسیر روحانی امام خمینی و فرزندشان حاج آقا مصطفی (مکتب تدبیری)
۱۱۷		۳. آیت الله جوادی آملی و تفسیر (تدبیری) تسنیم
۱۲۱		۴. طرح تدبیر در قرآن استاد احمد رضا اخوت
۱۲۸		۵. طرح تدبیر در قرآن استاد الهی زاده و استاد صبوخی طسوجی

فصل دوم: روش تحقیق موضوعی در قرآن کریم

۱۳۷		اهداف آموزشی و رفتاری
۱۳۷		مقدمه
۱۳۹		۱. مراحل مقدماتی
۱۳۹		۱-۱. انتخاب عنوان و کلیدواژه های آن
۱۴۰		ترجمه کلیدواژه ها به زبان قرآن
۱۴۰		عرضه کلمات عنوان به المعجم المفهرس
۱۴۱		۱-۲. آماده سازی اوراق اولیه
۱۴۱		۱-۳. تدارک فهرست آیات اصلی
۱۴۲		۱-۴. تدارک فهرست سیاق ها
۱۴۹		۲. مراحل مفهوم یابی
۱۴۹		۲-۱. نگارش متن کامل آیه اصلی با ذکر شماره ردیف و نشانی آن
۱۵۰		۲-۲. تلاوت مکرر آیه
۱۵۰		۲-۳. بررسی مفاهیم آیه
۱۵۲		۲-۴. یادداشت پرسش ها
۱۵۲		۲-۵. بررسی مفاهیم آیه در سیاق آن
۱۵۴		۲-۶. یادداشت نظم ها و هماهنگی ها

۱۵۴	۷-۲. توصیه‌های تکمیلی.....
۱۵۵	۸-۲. بازنگری سرتاسری مفاهیم.....
۱۵۵	۹-۲. مراجعه به متون تفسیری.....
۱۵۶	۱۰-۲. مراجعه به منابع حدیثی.....
۱۵۶	۳. شیوه‌های گسترش یا فشرده‌سازی تحقیق.....
۱۵۶	۱-۳. راه‌های گسترده‌سازی تحقیق‌های موضوعی.....
۱۵۶	الف) تحقیق پیرامون واژه‌های مترادف با کلمات کلیدی.....
۱۵۷	ب) تحقیق موضوعی درباره کلماتی که در مسیر مطالعه و تحقیق قرار گرفته‌اند.....
۱۵۸	ج) بررسی آیات اصلی با ملاحظه جایگاه آنها در سیاق سرتاسری سوره‌هایشان.....
۱۵۹	۲-۳. راه‌های فشرده‌سازی تحقیق‌های موضوعی.....
۱۵۹	الف) تحقیق موضوعی در محدوده حزب مفصل.....
۱۶۰	ب) بررسی کلی آیات قبل از آیه اصلی.....
۱۶۱	ج) مطالعه موضوعی به جای تحقیق موضوعی.....

فصل سوم: روش تحقیق ساختاری در قرآن کریم

۱۶۳	اهداف آموزشی و رفتاری.....
۱۶۳	تمهید.....
۱۶۵	۱. انتخاب سوره.....
۱۶۵	۱-۱. کوتاهی و بلندی سوره‌ها.....
۱۶۶	۲-۱. بهتر یا برتر بودن سوره‌ها.....
۱۶۷	۳-۱. انتخاب سوره‌های متوسط.....
۱۶۸	۴-۱. داشتن سوره جاری.....
۱۶۹	۵-۱. مداومت و اِدمان.....
۱۷۰	۲. تهیه لوح یا تابلوی سوره‌ها.....
۱۷۱	۱-۲. نسبت طلایی.....
۱۷۱	۲-۲. نگارش بسمله.....
۱۷۲	۳-۲. هم‌اندازه بودن لوح سوره‌ها.....
۱۷۲	۴-۲. آیین نگارش لوح سوره‌ها.....
۱۷۳	۴. نام‌گذاری سوره‌ها.....
۱۷۵	۵. ترتیب نزول سوره‌ها و مکی یا مدنی بودن آنها.....
۱۷۸	۶. اسباب نزول.....
۱۸۲	۷. رکوعات قرآنی.....
۱۸۳	۸. پیوند و خویشاوندی سوره‌ها.....
۱۸۳	۱-۸. پیوند هم‌گروهی.....
۱۸۴	۲-۸. زوجیت سوره‌ها.....

۱۸۷	۸-۳. بررسی سوره مجاور.....
۱۸۸	۹. محور موضوعی سوره‌ها.....
۱۸۸	۹-۱. شیوه یافتن محور موضوعی.....
۱۸۹	۹-۲. تعدّد و تنوع محور موضوعی.....
۱۸۹	۹-۳. محور موضوعی و حیات سوره‌ها.....
۱۹۰	۹-۴. رکوع اوّل و رکوع آخر سوره‌ها.....
۱۹۰	۹-۵. محور موضوعی و موضوع اصلی.....
۱۹۱	۹-۶. محور موضوعی و نام سوره.....
۱۹۱	۹-۷. محور موضوعی و اهداف سوره.....
۱۹۱	۹-۸. نقش گروه‌بندی سوره‌ها در تشخیص محور موضوعی.....
۱۹۱	۱۰. احادیث فضائل السُّور یا خواصّ السُّور.....
۱۹۳	۱۱. تلخیص یا تفصیل سوره‌ها.....
۱۹۳	۱۱-۱. راز کوتاهی سوره‌های پایانی قرآن.....
۱۹۴	۱۱-۲. تلخیص یا تفصیل سوره‌های متوسط.....
۱۹۴	۱۱-۳. تلخیص سوره‌های بلند.....
۱۹۴	۱۱-۴. تلخیص سوره‌های کوتاه.....
۱۹۵	۱۱-۵. خلاصه‌های متعدّد از یک سوره.....
۱۹۵	۱۱-۶. آداب و آیین تلخیص سوره‌ها.....
۱۹۵	۱۱-۷. تفصیل سوره‌های به ظاهر کوتاه.....
۱۹۶	۱۲. پرهیز از ورود به حوزه تفسیر.....
۱۹۶	۱۲-۱. سوره‌شناسی، همگانی است.....
۱۹۶	۱۲-۲. سوره‌شناسی، توصیفی است.....
۱۹۷	۱۲-۳. پرونده سوره‌ها همیشه باز است.....
۱۹۷	۱۲-۴. ارتباط و تناسب آیات سوره.....
۱۹۷	۱۲-۵. قرائت و تکرار تلاوت سوره‌ها.....
۱۹۸	۱۲-۶. لزوم توجه به آثار گذشتگان.....
۱۹۹	منابع و مأخذ.....

سخنی با استادان

استادان ارجمند، این سخن مشهور نبوی را بارها خوانده‌ایم و شنیده‌ایم که فرمود: «إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ». به نظر می‌رسد زمان آن فرارسیده که ما نیز همچون پیامبران بزرگ الهی، باور کنیم که در کلاس‌های درس، با «عقل» دانشجویان سروکار داریم و مخاطب ما بزرگ‌ترین و زیباترین مخلوق الهی، یعنی عقل است. باید در سخن گفتن خود قدر و اندازه این مخلوق عزیز و عزیزترین مخلوق خدا را در نظر آوریم که چقدر وسیع و بی‌نهایت است. تنها سخن خداست که به اندازه عقل انسان‌هاست و نیز سخن انبیا که همان سخن خداست. سخن‌های دیگر در اندازه و قواره عقل‌های مردم نیستند؛ پس بیاییم مجالی فراهم کنیم که بیش از هرکس دیگر، خداوند – که آگاه به قدرها و اندازه‌هاست – در پرتو قرآن به میزان بی‌کران عقل دانشجویان با آنان سخن گوید. امید است درسنامه روش‌ها و شیوه‌های تدبّر در قرآن با نظارت و یاری شما ارجمندان، این مجال را برای دانشجویان فراهم آورد.

سخنی با دانشجویان

دانشجویان عزیز، این درسنامه، درس راه رفتن و اندیشیدن است؛ درس شنا کردن و غواصی و ماهی‌گیری و گوهراندوزی از دریای بیکران و بی‌پایان قرآن و درس نکته‌یابی و نکته‌سنجی و درس‌آموزی از قرآن است. درس‌هایی از قرآن را تاکنون بسیار خوانده‌اید و شنیده‌اید، اما شاید خود تاکنون مستقیم درسی از قرآن نگرفته‌اید. این کتاب، درسِ درس‌آموزی از قرآن را می‌آموزد تا حتی وقتی که تنها هستید و به استادی دسترسی ندارید، در محضر و معرض قرآن قرار گیرید و درس‌های آن را از آسمان بیکران‌ش بر وجود تشنه خود بیارانید.

پیشگفتار

تدبّر در قرآن، به رغم اهمّیت و ضرورت خاصّی که دارد و نیز تأکید و ترغیب بسیاری که در زبان قرآن و حدیث نسبت به آن ابراز و بدان فراخوان شده است، همچنان بنابر عواملی، خواسته یا ناخواسته، متروک و مغفول مانده و با سهل انگاری و بی توجّهی روبه روست. حتی طّلاب و دانشجویان علوم دینی نیز که سزاوارترین افراد برای تدبّر در قرآن اند، در عمل اهمّیت خاصّی به تدبّر در قرآن نمی دهند و حتّی نسبت به آن حالت پرهیز هم دارند.

خَلط میان تفسیر و تدبّر و تفکیک نکردن میان آن دو، عامل مهمّی است که جریان تدبّر را در میان مسلمانان راکد ساخته است. تدبّر بیشتر به حساب تفسیر گذاشته می شود و در بسیاری از موارد، مصداق تفسیر به رأی نیز تلقی می شود و بدین سان، باب تدبّر در قرآن به روی عموم مسدود می گردد.

کمبود، یا نبود روش ها و شیوه های آسان و کاربردی برای تدبّر در قرآن نیز عامل اساسی دیگری است که موجب آن شده تا تدبّر در قرآن، به رغم تعریف و تمجیدی که از آن می شود، در عمل، در میان ما رنگ تحقّق نپذیرد. مفسّران قرآن و گردانندگان جلسه ها و کلاس های تفسیر و مفاهیم قرآنی، مباحث خوبی مطرح می سازند، اما در این جلسه ها، به ندرت پیش می آید که برای حاضران مجال تدبّر فراهم و از آنان برای نکته گیری از آیات دعوت شود. به گونه ای که ممکن است شخصی سال های بسیار در جلسه های تفسیر قرآن حضور یابد، اما در طول عمر خود حتی یک بار هم از آیه ای نکته ای برداشت نکرده باشد، یا حتّی پرسشی برای او مطرح نشده باشد که برای مثال، این آیه چرا این گونه شروع شده و این گونه ادامه یافته است و ...

این درسنامه در پی آن است که اولاً، معنا و مفهوم تدبّر در قرآن و ضرورت و جایگاه مهم و تعیین‌کننده آن را از زبان آیات و احادیث، بازیابی کند و ثانیاً، معنا و مفهوم دو مقوله تفسیر و تدبّر را از همدیگر جدا سازد و تفاوت‌های آن دو را بازگوید و سرانجام، برخی روش‌ها، شیوه‌ها و قواعد تدبّر در قرآن را برای دانشجویان عزیز ترسیم کند تا با گذراندن مراحل بیان شده و تقید به قواعد و شیوه‌های ترسیم شده، خود مستقیم - حتی وقتی که به استاد دسترسی ندارند - بتوانند به تدبّر در قرآن و نکته‌برداری و مفهوم‌یابی از آیات پردازند و نیازهای خود را برطرف سازند.

درباره تدبّر در قرآن و مبانی، اصول، قواعد و ضوابط، روش‌ها و شیوه‌ها و نمونه‌های تدبّر در قرآن، خوشبختانه آثار بسیار تدوین و چاپ شده‌اند که همه آنها در جای خود شایسته تقدیر و تحسین‌اند. برخی از مهم‌ترین این آثار به ترتیب حروف الفبا عبارت‌اند از:

۱. اختری، محبوبه، شیوه‌های تدبّر در قرآن از منظر روایات؛
۱. اخوت، احمدرضا، آموزش روش‌های تدبّر در قرآن (و آثار دیگر از ایشان)؛
۲. الأهدل، هاشم بن علی، تعلیم تدبّر القرآن الکریم، أسالیب علمیه و مراحل منهجیه؛
۳. بازرگان، عبدالعلی، متدولوژی تدبّر در قرآن؛
۴. بصفر، عبدالله بن علی، إضاءات حول تدبّر القرآن الکریم؛
۵. بیستونی، محمد، تدبّر در قرآن، شامل زمینه‌ها، کلیدها، اصول (و آثار دیگر از ایشان)؛
۶. حبنّکة الميدانی، عبدالرحمن حسن، قواعد التدبّر الامثل لکتاب الله عزوجل؛
۷. _____، معارج التفکر و دقائق التدبّر؛
۸. الحسنی الندوی، أبوالحسن، علی المدخل إلى الدراسات القرآنیة، مبادئ تدبّر القرآن و الانتفاع به؛
۹. حسینی شیرازی، سیدمحمدرضا، التدبّر فی القرآن؛
۱۰. خامه‌گر، ساختار سوره‌های قرآن کریم (و آثار دیگر از ایشان)؛
۱۱. راد، علی، جریان‌شناسی تدبّر در قرآن کریم؛
۱۲. _____، روش‌شناسی تدبّر در قرآن؛
۱۳. السبت، خالد بن عثمان، الخلاصة فی تدبّر القرآن الکریم؛
۱۴. _____، القواعد والأصول و تطبيقات التدبّر؛
۱۵. سرحان، عبدالله عبدالغنی، التدبّر حقیقه و علاقته بمصطلحات التأویل و الاستنباط و

الفهم و التفسیر؛

۱۶. سعیدی، محمد بن ابراهیم، ضوابط فی تدبیر القرآن الکریم؛
 ۱۷. السنیدی، سلمان بن عمر، تدبیر القرآن (و آثار دیگر از ایشان)؛
 ۱۸. صالح العوید، عصام، المراحل الثمان لطالب فهم القرآن؛
 ۱۹. ———، فن التدبیر فی القرآن الکریم؛
 ۲۰. صبحی طسوجی، علی، تدبیر در قرآن (و آثار دیگر از ایشان)؛
 ۲۱. صفایی حائری، علی، تطهیر با جاری قرآن؛
 ۲۲. ———، روش برداشت از قرآن (و آثار دیگر از ایشان)؛
 ۲۳. عبدالعظیم، سعید، مفاتیح فهم و تدبیر القرآن الکریم و تحقیق النجاح فی الحیاة؛
 ۲۴. العمر، ناصر بن سلیمان، أفلا يتدبرون القرآن؛
 ۲۵. اللاحم، خالد بن عبد الکریم، مفاتیح تدبیر القرآن و النجاح فی الحیاة؛
 ۲۶. المطیری عبد المحسن بن زبن، مبادئ تدبیر القرآن الکریم؛
 ۲۷. مکی، مجد بن احمد، المعین علی تدبیر الکتاب المبین؛
 ۲۸. نقی پورفر، ولی الله، پژوهشی پیرامون تدبیر در قرآن؛
 ۲۹. الهی زاده، محمدحسین، تدبیر در قرآن و سیره (و آثار دیگر از ایشان)؛
 ۳۰. الوهبی، فهد، منهج الاستنباط من القرآن الکریم؛
 ۳۱. یاسین، حکمت بن بشیر، منهج تدبیر القرآن الکریم.
- نقض غرضی که در بیشتر این آثار، به عنوان یک وجه مشترک به چشم می خورد، تفکیک نشدن میان تفسیر با تدبیر است. آنچه در عمده آنها عنوان تدبیر به خود گرفته است، در واقع همان تفسیر است و مؤلفان محترم، بیشتر به بیان و تبیین قواعد تفسیر همت گمارده اند تا روش ها و شیوه های تدبیر در قرآن؛ از این رو، برای ورود به فضای تدبیر در قرآن، پیش نیازها و ضوابطی را مطرح کرده اند که بیشتر در فضای تفسیر کاربرد دارند؛ به گونه ای که بسیاری از این مباحث در کتاب های قواعد تفسیر و تفسیرهای مختلف نیز یافت می شوند. برخی دیگر از این آثار نیز، بیش از آنکه به مطرح کردن روش ها و شیوه های تدبیر بپردازند، به خود تدبیر در قرآن پرداخته اند و مؤلفان ارجمند، در واقع حاصل تدبیرهای خود را مطرح ساخته اند. آن عده از کارشناسان و متخصصان نیز که به ارائه روش پرداخته اند، روشی ساده و آسان که همگان، از هر

قشری بتوانند آن را به کار ببندند، عرضه نکرده‌اند، گذشته از اینکه در معرفی روش‌های خود، چندان متکی بر سیره و سنت معصومان (علیهم‌السلام) هم نبوده و بیشتر بر پایه اجتهاد و معیارهای علمی و پژوهشی پیش رفته‌اند.